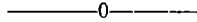


Овим није исцрпљена сва преведена литература која се у Војној школи на Цетињу до 1912 године предавала. Према томе, поред оскудности средстава и образовања, црногорски руководећи војни кадар није био основски, како се то обично жељело да прикаже у нашој предратној публицици.

**Др. Нико С. Мартиновић**



### УЛОГА ХЕРЦЕГОВАЧКИХ ДОБРОВОЉАЦА У ПРВОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ У ЦРНОЈ ГОРИ

У књизи IX године VI/1953 „Историских записа“ на Цетињу изашао је значајан и документован чланак под насловом „УЛОГА ЦРНОГОРСКЕ ВОЈСКЕ У ПРВОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ“ од Велимира Терзића, генерал-пуковника ЈНА. Заиста је и било вријеме да се једанпут скине недостојна љага којом су се набацивали звани и незнани на улогу црногорске војске у Првом свјетском рату, која се љага повлачила чак и у озбиљнијим радовима неких предратних југословенских историчара.

Као Херцеговац — добровољац и учесник у многим борбама црногорске војске на широком простору од Будве до Романије имао сам прилике да се лично увјерим о тачности навода у поменутом чланку, који тврде да ниједна војска у Европи није била у горем положају у погледу снабдијевања храном и одијелом од црногорске војске, од које су савезници врло много захтијевали, иако јој нису ништа помогли, чак ни у погледу слања оружја и муниције. Писац тврди да је допринос црногорске војске у том рату био заиста драгоцјен и да је њена историска улога, нарочито у односу на братску српску војску, била часна, досљедна, искрена и ефикасна. Ова теза је врло добро образложена и документована у поменутом чланку и са историског и са војно-оперативног становишта, па ми није намјера да је у овом чланку подупирем и допуњујем. Наши историчари, нарочито војни, треба да о том питању дадну своју посљедњу ријеч.

Овим чланком хтио сам само да упозорим на једну споредну нетачност у поменутом чланку, која се писцу, вјероватно из недовољне обавијештености, провукла, и да, за хатар истине, изнесем право стање ствари, документирајући своју тврдњу необоривим аутентичним документима, који су нашој јавности непознати. Писац наводи да се, приликом отступања преко Албаније, и мимо воље Српске Врховне команде, почетком 1916 године прикупило на Крфу око 3.000 Црногораца, који су се повукли из Црне Горе са својим ратним заставама, а дијелом пристигли и из осталих

крајева, па износи небратско поступање Српске Врховне команде према тим црногорским јединицама. Истина, писац не наводи поименце ниједну јединицу црногорске војске која је том приликом избјегла из Црне Горе. Што црногорска војска, ни у цјелини, ни у најмањим војним јединицама, није избјегла из земље 1916 године, нико паметан не може окривљивати црногорску војску и црногорски народ. Потпуно се слажем у том погледу са тврдњом писца да ни код српске ни црногорске владе није било ни жеље ни воље да се црногорска војска извуче и спаси капитулације, и да зато тешка историска одговорност пада и на српску и на црногорску владу, као главне кривце за тако жалосну и неславну судбину увијек дотада славом овјенчане црногорске војске.

Па, ко је, онда, сачињавао главнину тога „црногорског“ батаљона на Крфу, о ком батаљону и учињеним му неправдама од стране Српске Врховне команде писац пише опширније на крају свог чланка, позивајући се на исказе неких преживјелих бораца и на нека документа ратне архиве Српске Врховне команде, али не наводи поименично ниједан од тих извора.

Ја сам, срећом, сачувао и пренио преко Албаније биљешке о бројном стању и командном кадру херцеговачких добровољачких батаљона, које сам биљешке сачинио у Љешу 26 јануара (по новом календару) приликом расформирања херцеговачке бригаде, којом приликом су поједине чете и батаљони, не без оштрих протеста тих херцеговачких јединица, били припојени X српском пјешадиском пуку и осталим српским јединицама. Главнину тих избјеглих војних јединица сачињавала су три херцеговачка батаљона и један приморски.

Када су се ти наши херцеговачки батаљони, након форсираног марша са бојишта у Голији, Вучјем долу, Троглаву, Сомини, Вањанима и Опутној Рудини, били сакупили 20 јануара 1916 године у Подгорици (сада Титограду), српска војска је била већ потпуно евакуисала читав простор од Подгорице до Скадра, задржавајући неколико мањих снага X пука у Скадру као заштитницу. И краљ Никола и један већи дио црногорске владе већ су раније били напустили земљу преко Скадра. Поменутог дана, ранији претседник црногорске владе Марко Радуловић саопштио је са балкона Обласне управе у Подгорици сакупљеним Црногорцима и Херцеговцима да су краљ и влада емигрирали и да више не постоји легална црногорска влада, да је непријатељ на вратима Подгорице и да је свака даља борба сувишна, па нека се војска мирно

разиће кућама, нека положи оружје у руке окупатора, а Херцеговцима је савјетовао да истог часа напусте Подгорицу и да се у Албанији сједине са српском војском и тако избјегну сигурно заробљавање, пошто је већина тих херцеговачких добровољаца била побјегла из аустриске војске, па се знало да их, у случају заробљавања, чека само куршум или конопац. Тешко је замислити очај и тугу присутних бораца Црногораца и Херцеговаца, који су гладни, голи и боси часно се борили годину и по дана на границама Херцеговине, па чак продирали и до саме Романије, да најпослије буду остављени на милост и немилост непријатеља.

Истог дана, док смо ми предвече напуштали Подгорицу, аустриске претходнице почеле су да улазе у град, те сам их лично видио како се безбрижно шепуре по Подгорици.

За команданта те херцеговачке бригаде именован је артиљериски командир Данило Гатало, дотадашњи главни интендант црногорске војске, који је и сам био Херцеговац, а за шефа штаба поручик Јеврем Килибарда, црногорски официр.

Од ова три херцеговачка батаљона најјачи је био билећки батаљон, којим је командовао у посљедње вријеме командир Благо Ђукановић. Овај батаљон имао је 884 војника, а састојао се из ових чета:

- 1) Завојска чета, којом је командовао официр Народне војске Сава Милићевић, са 182 војника.
- 2) Албијанићка чета — официр Благоје Албијанић, са 190 војника.
- 3) Невесињска чета — официр Милован Гитић, са 200 војника.
- 4) Бјеличка чета — официр Крсто Бјелица, са 140 војника.
- 5) Мекoгрудска чета — официр Ристо Крњевић, са 192 војника. Командир ове посљедње чете изостао је и није прешао Албанију.

Други добровољачки батаљон био је Гатачки батаљон, којим је командовао поручик Томо Вукомановић, а имао је свега 500 војника, подијељен у три чете којим су командовали: поручик Танасије Тепавчевић и официри Старовић и Слијепчевић.

Трећи, Требињски батаљон, био је најмањи и бројио је свега 260 војника, а подијељен је био у двије чете, којим су командовали потпоручици Богдан Бабић и Данило Радовић.

Напустивши Подгорицу поменутог дана, улогорили смо се у Тузима и ту преноћили, те смо сутрадан, форсираним маршем, без предаха и одмора, наставили отступање преко Кастратских Вирова према Скадру, који је српска војска већ дан раније напустила и отпутовала преко Бушатија према Љешу и Јадранском мору. Пошто смо се у Скадру прикупили и снабдјели хљебом, продужили смо према Љешу. Међутим, аустриска војска, у јачини од двије чете отприлике, долазећи преко Бара, Мурићана и Тарабоша, већ је била заузела стару варош Скадра и наставила да се пење на скадарски град (старо утврђење Мрњавчевића).

Док смо се пробијали кроз стару варош, угледали смо јаче аустриске снаге како пролазе преко моста на Бојани, настојећи да нас заобиђу и заробе. Прешавши срећно мост на рукавцу Дри-ма, сустигли смо већ и јединице Српског X пука пред Љешом, гдје смо већ били заштићени.

Приликом тог нашег повлачења било је, истина, и неколико Црногораца, већим дијелом цивилних и војних службеника и студената, али тврдим да ниједна војна јединица црногорске војске, ни у најмањем саставу од барем једног вода, није том приликом избјегла из земље. Не могу порећи да су се, након повлачења, многи Црногорци из Америке и других земаља добровољно јављали у српску војску на Крфу и касније на Солуну.

Што писац наводи да су се Црногорци повукли са својим ратним заставама, та је тврдња у толико тачна што су се ови батаљони повукли заиста са својим батаљонским и четним заставама, које су биле истовјетне са заставама остале црногорске војске, јер смо ми били саставни дио црногорске војске и имали истовјетно наоружање, а одијело нам је било шарено-грађанско или сељачко, јер је прописно војничко одијело мало ко и имао, чак су многи били у одијелима аустриске војске. Једино смо сви имали црногорско-херцеговачку капицу (завратку), која је заједничка и војсци и цивилима.

Шта је даље било с овим херцеговачким батаљонима и њиховим несугласицама након њихова уклапања у српску војску не мислим да овдје износим, јер то није циљ овог мог чланка, којим сам хтио да допуним и унеколико исправим наводе писца.